

BISKUPI VELIKANI HRVATSKE POVIJESTI

Anto PAVLOVIĆ, *Svećenički velikani u Hrvata (II). Životopisi nekih hrvatskih biskupa, nadbiskupa i kardinala*. Slavonski Brod: Vlastita naklada, 2013., 572 str.

Pred nama je knjiga svećenika Ante Pavlovića zacijelo od neizmjerne povijesne i kulturne vrijednosti. Čitateljima autor izlaže nepoznato o poznatim biskupima, nadbiskupima i kardinalima iz hrvatske i crkvene povijesti kroz trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, od blaženoga Augustina Kažotića (1260.) do Frane Franića, splitskog nadbiskupa (2007.). Kada knjigu pročitate, sve se čini kao nevjerojatno a ipak stvarno. Autor je iz hrvatske povijesti izabrao 40 crkvenih velikana, biskupa, nadbiskupa i kardinala o kojima daje cjelovitu, sažetu i jasnu biografiju njihova života i djelovanja, često u vrlo kompliciranim povijesnim i crkvenim okolnostima. Djelo je svojevrsna enciklopedija o predstavljnim osobama.

Autor je djelo zamislio kao drugi svezak svoje prve knjige *Svećenički velikani u Hrvata (I)*, Slobodnica, 2005. u kojoj je predstavio 50 dijecezanskih svećenika iz svih hrvatskih biskupija gdje žive Hrvati. Izbor predstavljenih velikana, kako svećenika u prvom svesku tako i biskupa u drugom, sasvim je subjektivan, ali prema

iznesenim podacima o njima zacijelo i objektivan. Autor djela ne želi biti pretenciozan načinjenim izborom predstavljenih osoba pa i uvodničar biskup Mile Bogović, inače po struci i povjesničar, ističe da bi se „bar dvije trećine biskupa iz ove knjige našli na svakom iole ozbiljnom izboru“, što znači da je autor imao i objektivan pristup izboru opisanih likova (str. 7). U predstavljenim likovima, njihovu životu i djelovanju, može se pratiti i povijesno i duhovno stanje Crkve u našem narodu budući da svoje likove autor donosi kronološkim redom od Kažotića do Franića. Stoga je to svojevrsna kronika hrvatske i crkvene povijesti u nas. U predgovoru biskup Bogović ističe: djelo „se može početi čitati kod svakog naslova, jer je svaki naslov jedna cjelina za sebe“, ali se „nudi kao optimalno čitanje od prvog do zadnjeg imena jer je svaki obrađeni pojedinac obilježio svoje vrijeme, a i njegovo vrijeme izrazilo se kroz njegov život“. I zbog toga ističe biskup „autor je svako ime toliko proučio da se bez ustezanja može reći da je u knjizi toliko znanstvenih radova koliko je imena predstavljeno“ (str. 8). Djelo je doista u cjelini znanstveno. Pisano je znanstvenom metodologijom, što znači logičkim rasporedom izlaganja, točnim navođenjem izvora, citiranjem izvornih dokumenata, arhivske građe, stručne literature i šire bibliografije o pojedincima.

Bilješke su ispod teksta što omogućuje lagano praćenje izloženih misli i tvrdnja. Predstavljanje svakog pojedinog lika popraćeno je obilnom bibliografijom koja se na opisanu osobu odnosi. To su dragocjeni podaci koji omogućuju provjeru svega rečenog, ali ponuđeni i budućim generacijama na prošireno znanstveno proučavanje.

Karakteristika je djela i jasnoća izlaganja. Lijep hrvatski jezik i lagan razumljiv stil pisanja, kratke, lapidarne i jasne riječi i rečenice. Djelo se čita u zanosu. Ako započnete čitati pojedini članak, nećete lako odustati dok sve ne pročitate.

U svojoj prvoj knjizi *Povijest Crkve kroz likove svetaca* (1982.) pa zatim u *Svećenički likovi u Hrvata* (2005.), onda u *Stotinu reverendi* (2008.) i u ovom drugom svesku *Svećenički likovi u Hrvata* (II) (2013.) pisac je u svoja tri djela o svećenicima oteo naviknutom povijesnom zaboravu (100+50+40) 190 velikana naše crkvene i nacionalne povijesti. U novom ruhu modernog razumijevanja naše povijesti i djelovanja Crkve predstavio ih je suvremenom društvu na sasvim nov način, znanstveno i koliko se može objektivno valorizirati. Mnogo toga o njima do sada nismo znali pa je tim više ova knjiga kao novo otkriveno blago o izabranim osobama iznijela na vidjelo ljudske, humane, povijesne, duhovne

i kulturne zasluge, a ponegdje i stranputice, velikana i zaslužnih svećenika, biskupa i kardinala u Hrvata koji su često obnašali i društvene funkcije vladalačke klase onih vremena. U predstavljenim biografijama opisanih likova na svjetlo našeg vremena izložena su mnoga književna, znanstvena, povijesna i duhovna djela koja su oni stvorili. To je ogromna baština koju nam oni namriješe i darovaše kao putokaz rada i djelovanja novim, mladim generacijama naše moderne povijesti. Sam je autor u proslavu istaknuo: „Mi naše ne samo crkvene, nego i nacionalne, posebno kulturne povijesti ne možemo zamisliti bez udjela biskupa kao što su Kažotić, Berislavić, Borković, Zmajević, Vrhovac, Ožegović, Haulik, Dobrila, Strossmayer, Stadler, Stepinac, Kuharić i toliki drugi ...“ (str. 9).

Pisac je svoje djelo posvetio „svim hrvatskim mučenicima koji su kroz XIII stoljeća kršćanstva u Hrvata branili i junački obranili Lijepu našu i ostavili neizbrisivi pečat u domovinskoj i crkvenoj povijesti“. Njima izražava zahvalnost riječima pjesme „Od stoljeća sedmog“ (Dražena Žanka), a prilog od knjige dariva izgradnji svetišta Hrvatskih mučenika u Udbini.

Proslav je napisao sam autor na tri stranice (str. 9-11). On naglašava da su njegovi likovi koje predstavlja ovom knjigom vjerni

nasljednici apostola. Navodi mi-sli Klementa Rimskog, Ignacija Antiohijskog, Ireneja iz Lyona, Ciprijana iz Kartage i druge koji su u biskupskoj službi prepoznavali vjerno, uzvišeno i blagoslovljeno služenje idealima i nauku Isusa Krista. Biskupe kroz povijest vidi kao svece i misionare, učitelje i reformatore, borce za istinu i najveće dobrotvore, vođe i pastire puka, rodoljube i čuvare domovine. To mu je motiv izbora uglednih i velikih biskupa naše crkvene i nacionalne povijesti koje u svojem djelu predstavlja našoj pučkoj i kulturnoj javnosti. „Svaki je od njih jedan kamenčić divnog mozaika Crkve u Hrvata“. Pisac zato poziva čitatelja da mu knjiga dok je čita bude „kao razgovor prijatelja s prijateljem“ pa neka ga „prožme osjećaj ponosa i zahvalnosti za sve što su (oni) svojim životima utkali u domovinsku i crkvenu povijest ... pa da uroniš u njihovo izgaranje za Boga i ljude“ (str. 11).

Pisac potom izlaže kronološkim redom biografske podatke 40 velikana biskupa i kardinala naše nacionalne i crkvene povijesti.

Blaženi Augustin Kažotić (1260.-1323.) je na prvom mjestu a posljednji je nadbiskup splitski Frane Franić (1912.-2007.). Svaki je prikaz zasebno znanstveno djelo, pa bi cijelu knjigu mogli gledati kao Zbornik 40 znanstvenih djela o biskupima velikanima naše povijesti. Pisac donosi i foto-

grafije, odnosno umjetničku sliku, pojedinih biskupa o kojima piše. Uz ime u naslovu i vrijeme življenja pojedinog lika u podnaslovu dodano je i rezidencijalno ime biskupije i bitne karakteristike predstavljene osobe, npr. biskup, pisac, političar, književnik, pjesnik, uz mnoge i naznake kulturne i društvene uloge, npr. hrvatski ban ili Papin legat, kardinal, kraljev namjesnik itd.

Autor na početku svakog predstavljanja pojedinog lika donosi kratak prikaz pisan kurzivom kao uvod u potom opširno stručno izloženo djelo. Na kraju svakog prikaza za svakog biskupa donosi i opširnu ili izabranu literaturu.

Nemoguće u ovoj recenziji prikazati svakog pojedinačno predstavljenog biskupa, ali za neke za koje manje-više mislimo da ih iz povijesti poznajemo, ovim djelima upoznajemo mnogo više, dublje, neposrednije, u njihovu povijesnom kontekstu, ali što je interesantno i njihovu duhovnu veličinu koja je često na nivou svetosti koju nismo poznavali. Kod nekih, pisac se ne boji kazati, prepoznajemo i njihove stranputice, napose one iz srednjeg vijeka, sklonosti vladalačkoj klasi, reformaciji pa čak i masonskim pokretima. S druge strane, na vidjelo izlaze veliki biskupi, nosioci snažne duhovne i moralne obnove u 19. i 20. stoljeću. Tu su posebno veliki biskupi našeg doba, pravi

svetački likovi koji su kao pastiri i vođe vjernika i naroda u cjelini stali u obranu i Crkve i hrvatske državnosti pred navalom različitih ideologija i progona, ateizma i komunizma. Zato mislim da bi bilo dobro da je pisac knjigu razdijelio, možda prema razdobljima: srednji vijek, novi vijek i naše moderno doba, u kojem se profilirao lik biskupa u kontekstu njihova vremena. Pa ipak knjiga i ovako jest mozaik osoba, događaja, i povijesti različitih vremena i ljudi, načina života i razmišljanja, pokreta kako duhovnih tako i kulturnih, napose onih u srednjem vijeku u obrani hrvatske nezavisnosti protiv ugarskih, mletačkih i osmanlijskih osvajača.

Augustin Kažotić (1260.-1323.), prvi je blaženik katoličke Crkve u Hrvata. On je ponos Trogira, dominikanac, ali i svjetlo zagrebačke Crkve, slava hrvatskog naroda. On je prije svega duhovni velikan trinaestoga stoljeća koji je stekao slavu u crkvenoj javnosti, ugled pred više papa, u društvu, u dominikanskom redu proslavljen kao propovjednik i čudotvorac. Imao je geslo „pravo živjeti znade onaj koji znade pravo moliti“. To je u životu ostvario. Bio je obnovitelj zagrebačke biskupije. Proveo je svestranu obnovu bogoslužja. U prvostolnici se njegovom reformom njegovala do danas rado slušana crkvena glazba, a pastoralne probleme rješavao na dijecezanskim sinodama (str. 15). Uteme-

ljio je katedralnu školu u kojoj su se predavale „slobodne vještine“ i teologija, kako je to tražio Treći lateranski sabor (1179.). U Zagrebu su ga kao biskupa zatekle i borbe za ugarsko-hrvatsko prijestolje, ali njegovom zaslugom papinskim odredbama Hrvatska je pred Ugarskom krunom održala svoju nezavisnost. Pa ipak kralj mu je onemogućio ostanak u Zagrebu, a Papa ga je imenovao biskupom u Luceri, gdje je na glasu svetosti umro 3. kolovoza 1323. Papa Klement XI. proglasio ga je blaženim 4. travnja 1702. godine. Pisac je biografiju i zasluge ovog velikana na početku naše crkvene i nacionalne povijesti obogatio vrlo opširnom literaturom koja je putokaz modernim mladim istraživačima naše crkvene i nacionalne povijesti.

Petar Berislavić (1450.-1520.) vesprimski biskup (Vesprim, jedan od najstarijih mađarskih gradova), Trogirinanin, kao mladić otišao u Ugarsku jer nije htio živjeti u Mletačkoj državi. Postao kanonik u Kaloči a potom i biskup u Vesprimu (mađ. Veszprém). Doba njegova života obilježeno je prodorom sa sjevera renesansnog humanizma i renesanse, protestantizma i anglikanizma ali i protureformacije. To je vrijeme papa Aleksandra VI., Julija II., Leona X., a careva Maksimilijana I. i Karla V. i vjerskih ratova, na zapadu Europe i križarskih vojni. S druge strane pojavljuje

se snažni prodor turskih osvajača. Hrvatska se našla u sendviču između zapadnjačkih vladalačkih interesa i turskih prodora prema Europi. Berislavić se odlikovao diplomatskim umijećem i kralj Vladislav II. uzima ga za svojega predstavnika u mnogim pregovorima. Nakon što je izabran za biskupa u Vesprimu, postao je i hrvatskim banom, vranskim priorom i dubičkim županom. Postao je najslavniji branitelj Hrvatske u obrani od Turaka. Organizirao je više vojni protiv Turaka, ali 1493. doživio je i poraz u Krbavskoj bici. Nije ga to slomilo pa organizira Vojnu krajinu nasuprot Turskoj i brani od njihovih prodora Srijem, Bosnu i Dalmaciju. Papa Leon X. je 1519. u pismu biskupu Petru Berislaviću Hrvatskoj dao naslov *Antemurale Christianitatis* ("predziđe kršćanstva"). Junački je poginuo u progonu Turaka u bici kod Bihaća, kod Drežnika na Vražjoj gori, 20. svibnja 1520.

Pisac knjige posvećuje više pažnje biskupu Antunu Vrančiću (1504.-1573.) koji je bio slavan humanist, latinist i diplomat, dvorski kancelar i kraljev namjesnik za Ugarsku i Hrvatsku. Bio je i plodonosan pisac, pjesnik i povjesničar pa čak i arheolog. Bio je i tajnik kralja Ivana Zapolje, erdeljskog vojvode, kojega su u Ugarskoj izabrali za kralja a prihvatio i dio slavonskog i hrvatskog plemstva na saboru u Dubravi 1527. godine. U ime kralja obavljao je mno-

ge diplomatske poslove diljem Europe. Kralj Maksimilijan imenovao ga je ostrogonskim nadbiskupom i primasom Ugarske i dvorskim kardinalom. Iako je bio ugledni crkveni dostojanstvenik, ipak je Vrančić bio mnogo ugledniji kao državnik. Bio je prema povjesničarima čak blizak i protestantizmu pa dosljedno takvim nazorima 1540. tajno se vjenčao s nekom Uršulom građankom erdeljskog Biograda (str. 94).

Prema povjesničarima Vrančić je upamćen i kao biskup i državnik koji je imao osjećaj za socijalnu pravdu i malog čovjeka. Kada je za njegovo vrijeme 1573. u Hrvatskoj izbila Seljačka buna, napisao je pismo kralju Maksimilijanu (23. II. 1573.) u kojoj neustrašivo upire prstom na krivnju plemstva, ali već bolestan posljednje dane svojega života provodi u Trnavi, u Slovačkoj, gdje je 15. lipnja iste godine umro i pokopan u crkvi sv. Nikole. Vrančić je ipak upamćen u mnogočemu kao vrstan latinist i književnik. Povijesno mu je djelo *De rebus gestis Hungarorum...* važno za ugarsku i hrvatsku povijest. Značajni su i njegovi putopisi, oko 1000 njegovih na latinskom sačuvanih pisama iz korespondencije, mnoge pjesme i na hrvatskom jeziku svojevrсни mali katekizam *Molitva*. Prikazu ove biografije, kao i drugih, pridodana je i birana literatura novijeg vremena na hrvatskom, ali i reprinti nekih latinskih

njegovih djela.

Biskup i kardinal Juraj Drašković (1515.-1587.), rodом iz okolice Knina, u hrvatskoj povijesti zapamćen je kao teolog, državnik i kardinal. Na Tridentskom koncilu bio je jedan od uglednih teologa. U crkvenoj povijesti zapamćen je kao utemeljitelj sjemeništa u Zagrebu prema direktivama Koncila. Održao je u Zagrebu dvije dijecezanske sinode. Zbog brige za obranu domovine i naklonosti prema seljacima nazvan je ocem domovine i siromaha „pater patriae et pauperum“ (str. 102). Pa ipak dionik je događaja gušenja Seljačke bune koju nije mogao spriječiti, pa je zamolio cara da ga razriješi banske dužnosti jer se ona ne podudara s njegovim duhovnim zvanjem (str.102). U javnom životu tadanje Hrvatske imao je vrlo važnu ulogu. Bio je 11 godina hrvatsko-dalmatinski i slavonski ban. Kaločkim nadbiskupom imenovan je 1574., zadržavši upravu Zagrebačke biskupije, a zbog mnogobrojnih zasluga imenovan je i kardinalom s naslovom „S. Stephani de Monte Coelio“ 18. XII. 1585., ali ubrzo se razbolio i iznenada umro 31. siječnja 1587. u Beču. Pokopan je u katedralnoj crkvi u Györu.

Između mnogih ovdje prikazanih biskupa srednjega vijeka Marko Antun de Dominis (1560.-1624.) u povijesti se ubraja među znanstvenike, profesor je filozofije, matematike, logike, retorike,

doktor teologije. Bio je senjski biskup, splitski nadbiskup i primas Dalmacije i Hrvatske. Obnašao je službu pravnog i teološkog savjetnika Venecije. Papa Klement VIII. imenovao ga je 1602. splitskim nadbiskupom s naslovom *Dalmatiae et Croatiae primas*. U svojem djelu *De Republica Ecclesiastica* došao je u sukob s Rimskom kurijom jer je zastupao ideju da se Crkva treba reformirati na federalnom principu umjesto da se sve kontrolira iz centra. Djelo je stavljeno na indeks zabranjenih knjiga. Crkvu je zamišljao na demokratskim principima rane Crkve. Nakon izbora pape Grgura XV. vratio se u Rim, ali se sukobio s crkvenim dostojanstvenicima iz Italije i od inkvizicije bio proglašen heretikom. Zatočen je u tvrđavu Sant Angelo gdje je umro, ali su mu tijelo nakon dvije godine izvadili iz grobnice i javno spalili. Danas se De Dominis smatra za tadanja vremena naprednim ali neshvaćenim teologom svojega vremena. Doktorsku tezu o njegovu učenju o kolegijalitetu u crkvenoj hijerarhiji napisao je Franjo Pšeničnjak DI koji smatra da je De Dominis imao proročku prodornost kojom je anticipirao nauk Drugog vatikanskog koncila o kolegijalitetu u Crkvi. Obilna literatura na kraju prati izlaganje o ovom biskupu i znanstveniku.

Bilo bi vrijedno spomenuti i u ovom kratkom prikazu još mnoge biskupe koje je pisac izabrao kao

velikane i vođe naroda i Crkve. Od posebno značajnih za povijest i kulturu zacijelo je Maksimilijan Vrhovac (1752.-1827.) koji se kao zagrebački biskup istaknuo u borbi za cjelovitu Hrvatsku posebno promičući jedinstveni književni jezik i hrvatski pravopis. Bio je kao kulturni i crkveni dostojanstvenik optuživan zbog liberalizma i masonstva. Oslobođen je optužbi na carskom sudu, ali kao kulturni i prosvjetni radnik bio je član zagrebačke masonske lože koja u to vrijeme prema procjeni pisca nije bila usmjerena protiv Crkve, već samo protiv nekih ljudi odanih Crkvi (str. 173). Bio je plodan politički djelatnik braneći prava i slobodu Sabora i Hrvatske. Mađarskim namjerama da uvedu u Hrvatskoj umjesto službenog latinskog mađarski jezik usprotivio se s banom Ivanom Erdödyem koji je zauzeo stav: *Regnum regno nom praescribit leges* (str.175). Ostavio je Hrvatskoj i Zagrebu na trajan spomen park mira koji je po njemu i dobio ime Maksimir.

Iz Bosne pisac je izabrao nekoliko doista velikih biskupa; iz Vrhbosne nadbiskupa Josipa Stadlera (1843.-1918.), njegova nasljednika Ivana Šarića (1871.-1960.), Dragutina Čelika (1894.-1958.), banjalučkog biskupa, i Smiljana F. Čekadu (1902.-1976.), skopskog biskupa i vrhbosanskog nadbiskupa koji je posmrtno proglašen „pravednikom među naro-

dima”. Pisac donosi i važne momente iz biografije Ivana Šarića, utemeljene na biografiji Dragutina Kambera, njegova bliskog suradnika. Nadbiskup je zbog partizanskih progona završio život u izbjeglištvu u Madridu. Pisac nije ulazio u brojne rasprave o Šariću iako smatram vrlo objektivan prikaz Miloša Okuke, Ivan Šarić u: *Hrvatska književnost BiH koncem XIX., i prve polovice XX. stoljeća*. Sarajevo, 2005., 221-245. Zanimljiv je i prikaz mostarskog biskupa Petra Čule koji je od jugoslavenske vlasti 1948. osuđen na kaznu od 11 godina zatvora.

Stadler je prvi nadbiskup nakon ponovno uspostavljene crkvene hijerarhije 1881. Odrastao je kao siročić u Slavonskom Brodu, školovan u Požegi, Zagrebu i Rimu gdje je doktorirao iz teologije 1869. Bio je profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu gdje ga je zateklo imenovanje za vrhbosanskog nadbiskupa. Opširna je njegova biografija. Značajan je što je formirao Kaptol vrhbosanski, izgradio Travničko sjemenište i Bogosloviju u Sarajevu. Osnovao je Družbu sestara Služavki Maloga Isusa, izgradio katedralu i mnogo župnih crkava. Strossmayer ga je nazvao „taumatrgom“. Bio je pastir pronicava uma, služitelj Riječi Božje. Preveo je za puk s latinskog na hrvatski evanđelja i Djela apostolska. Napisao je više filozofsko-teoloških djela. Obznanio brojne pastirske

poslanice iz kojih se prepoznaje veliko srce uzorna vjernika i poniznog pastira Vrhbosanske crkve. Bio je i optuživan u tijeku podjela župa na dijecezanske i franjevačke, ali je ostao kao uzor poniznosti vjernog pastira. U društvenom pogledu bio je iskreni rodoljub koji je smatrao da Bosna mora ostati u sastavu hrvatske cjelovitosti. Umro je na glasu svetosti 1918., a 2002. otvoren je dijecezanski proces za njegovo proglašenje blaženim.

Iz novijeg doba pisac je izabrao nekoliko velikana biskupa iz hrvatske povijesti. Nadbiskup i kardinal Alojzije Stepinac (1898.-1960.) odveć je poznat u hrvatskoj i sveopćoj crkvenoj a već i svjetskoj povijesti kao vjerni pastir Zagrebačke nadbiskupije u najteže doba povijesti u Hrvata, pred Drugi svjetski rat i u tijeku Drugog svjetskog rata. Bilo je to vrijeme kulturne ali i društvene borbe za nezavisnu državu Hrvatsku. Stepinac je podržavao tu svenarodnu želju, ali i Crkva i hrvatski narod našli su se u procesima Drugog svjetskog rata u kojima je ta misao ugušena, a Stepinac proglašen na montiranom procesu kao neprijatelj naroda i osuđen na 16 godina zatvora s prisilnim radom. Papa Pio XII. nazvao je taj proces „prežalosni proces“ i nadbiskupa Stepinca proglasio kardinalom Katoličke Crkve. Nadbiskup je ostao zapamćen svojom izjavom sudu u svojem govoru na

završetku procesa: „savjest mi je čista“ i „povijest će mi dati za pravo“. Hrvatski sabor je 14. veljače 1992. tu sramotnu presudu proglasio ništetnom. Papa Ivan Pavao II. 3. listopada 1998. Stepinca je proglasio blaženim.

Nasljednik Stepinca kardinal Franjo Šeper (1905.-1982.) ostat će zapamćen kao mudri upravitelj Zagrebačke nadbiskupije u poratnom komunističkom vremenu. Biskup Đuro Kokša zapisao je za njega „pronio je pravo lice, ponos i čast ove Crkve i hrvatskog naroda po svoj Crkvi katoličkoj i po čitavom svijetu“. Bio je vrstan teolog, vješt vođa Crkve i pastoralac u vremenima sprečavanja katoličkog odgoja kroz škole i institucije, dobar odgojitelj novog klera. Unosio je duh smirenosti i u puk i u kler kada je bilo junaštvo priznati se katolikom i praktičnim vjernikom. Kao vrstan teolog sudjelovao je na Drugom vatikanskom koncilu u više rasprava. Zauzimao se za vjerničku slobodu i apostolat laika. Pokretač je teološko-pastoralnih tečajeva u Zagrebu. Utemeljio je crkveno glasilo *Glasa koncila* i izdavačku kuću *Kršćanska sadašnjost*. Papa Pavao VI. 1965. imenuje ga kardinalom i izabire za pročelnika Kongregacije za nauk vjere. Umro je u Rimu 30. XII. 1981. a sahranjen 5. siječnja 1982. u zagrebačkoj katedrali.

Kardinal Franjo Kuharić (1919.-2002.) od svojega ranog svećeništva do smrti ostat će kao

ustrajni i vjerni branitelj časti, dostojanstva i nevinosti kardinala Stepinca. Pronosio je njegovu slavu i bio glasnik Stepinčeve svetosti života u mnogobrojnim pastoralnim pohodima Hrvatima izvan domovine. Bio je mudri pastir Crkve u komunističkom razdoblju. U tijeku brze urbanizacije osnovao je mnogo novih župa u Zagrebu i drugim gradovima Nadbiskupije. Bio je snažna duhovna osoba. U prevrtljivom vremenu napada na Crkvu promicatelj je etičkih i moralnih načela u društvu i Crkvi. Umro je na glasu svetosti.

Pisac nije propustio spomenuti ni đakovačkog i srijemskog biskupa Ćirila Kosa koji je ostao u kleru upamćen kao divan svećenički lik. Obljubljen je bio kao duhovnik bogoslova. U komunističkim progonima optužen je za navodnu „proustašku i protudržavnu djelatnost u sjemeništu“ i osuđen na 7 godina zatvorske kazne. Bio je vrstan latinist, rado slušani propovjednik. Odlikovan je od KBF-a u Zagrebu počasnim doktoratom. Doživio je srpsku agresiju na najveći dio svoje biskupije u Domovinskom ratu protiv koje je ustrajno dizao svoj glas u obranu hrvatskog naroda i vjernika. Bio je kratko vrijeme i apostolski administrator Vrhbosanske nadbiskupije. Umro je 6. srpnja 2003. i sahranjen u đakovačkoj katedrali.

Pisac je svoj izbor velikana završio biografijom Frane Frani-

ća (1912.-2007.) splitskog nadbiskupa. I on je u redu biskupa koji su nakon Drugog svjetskog rata svojim moralnim i pastoralnim djelovanjem bili na liniji kardinala Stepinca. Oštro se protivio osnivanju i učlanjivanju u društvo „Dobri pastir“. Bio je zauzet koncilski sudionik koji je promicao otvaranje Crkve modernom svijetu. Iza Koncila u svjetlu tih misli tražio je mogući vid crkvene suradnje s komunističkim vlastima. Bio je vrstan teolog, profesor, promicatelj dijaloga i branitelj crkvenih načela. Vjeran je bio Papi a poseban prijatelj s papom Ivanom Pavlom II. Izborio se kod pape Pavla VI. za titul Nadbiskupije splitske. Papi je čak uvjetno pet puta nudio ostavku ako ne prihvati njegovu molbu da Splitsku biskupiju uzdigne na titul nadbiskupije i metropolije. Uspio je u tome i time sebe ugradio u povijest Splita i cijele Dalmacije.

Na kraju knjige donesena je kratka biografija pisca Ante Pavlovića. Rođen je 19. lipnja 1953. u Miši, župa Podhum, kraj Livna. Nakon školovanja i obnašao je više svećeničkih službi u više mjesta, a od 2011. župnik je u Brodskom Varošu, Đakovačke nadbiskupije. Donesen je i kratak prikaz njegovih pet knjiga koje od 1982. nudi javnosti s ciljem osvijetliti velike i zaslužne svećeničke osobe, kako za duhovni, crkveni, društveni i povijesni život Crkve i nezavisne države Hrvatske.

Knjiga ima i abecedno „Kazalo imena“ koje omogućuje brzo nalazjenje informacija o spomenutim osobama ili izvorima građe vezane uz pojedine osobe u knjizi.

Predstavljajući njegovo djelo *Stotinu reverendi* (2008.), napisao sam „pisac nije po struci povjesničar, ali je svojim radom postao stručan“. Nakon što je objavio više djela istih povijesnih i kulturnih vrijednosti o svećeničkim osobama u kojima je zasvjedočena povijest Crkve i hrvatskog naroda, autoru, usuđujem se kazati, pripada titul povjesničara u znanstvenom smislu. Istina da se pisac bavi osobama više nego povijesnim događajima, ali tko čita njegova djela, jasno zapaža da on vrednuje osobe u kontekstu povijesnih događaja njihova vremena pa i povijesni događaji u predstavljanim likovima bivaju vrlo jasni. Pisac očito želi na ovaj način iz zaborava povijesti uzdići važne osobe iz svećeničkog reda zaslužnih i za Crkvu i povijest Hrvata.

Anti Pavloviću, autoru ovoga i drugih djela koja je objavio, treba odati javno priznanje na iscrpnim podacima o biskupima velikanima već zaboravljenim iz crkvene i opće hrvatske povijesti. U djelu dominira u svemu njegova ljubav prema Crkvi i voljenoj Hrvatskoj. Mislim da bi i sveučilišne ustanove u Hrvatskoj, napose Osječko sveučilište na čijem području autor živi, morali prepoznati njegov ogromni doprinos upoznavanju i

značenju velikana naše crkvene i nacionalne hrvatske povijesti te odati javno priznanje znanstvenika, možda titulom doktora „honoris causa“ ili nekim drugim javnim priznanjem. On je to zaslužio.

Božo Odobašić

KNJIGA O POVIJESNOM ISUSU KAKO GA VIDI UMJERENI IRANSKO-AMERIČKI MUSLIMAN

Reza ASLAN, *Zelot. Život i vrijeme Isusa Nazarećanina*, s engleskog prevela Iva Ušćumlić Getić. Sarajevo: Buybook, 2014., 266 str.

Kad me urednica izdavačke kuće Buybook Ida Hamidović, elektroničkim pismom od 22. svibnja 2014., zamolila da sudjelujem u promociji ove knjige, odgovorio sam da želim vidjeti knjigu i tada odlučiti. Već sutradan omogućeno mi je da knjigu preuzmem u njihovoj knjižari u Sarajevu. Pročitavši pedesetak stranica, pristao sam.² U međuvremenu sam iz američkog izdanja „Wikipedije“ izvukao članak o autoru. Rođen je u Teheranu god. 1972. odakle su mu roditelji god. 1979. zbog Homeinijeve revolucije odselili u Sjedinjene Države. Kako njegovi roditelji nisu bili gorljivi

² Izlaganje na promociji prijevoda Aslanove knjige na bosanski, u režiji izdavača, u Sarajevu 16. lipnja 2014., uz nazočnost autora.